

SZEMLE

REFORMJAINK FELÜLNÉZETBŐL

A nyolcvanas évek nagy fölfedezése a hazai oktatáskutatásban Margaret Archer könyve volt (*Social Origins of Educational Systems*, 1979). Archer leírása a különböző oktatási reformokról szalonvitáink szállóigéjévé vált. Majdnem kiszorította Philip Coombs *Oktatási világválságát* (1968), bár ez itthon is megjelent, nem kis rosszallást váltva ki hazai keményvonalasainkból („nem az oktatásnak van világválsága, hanem a kapitalista világ oktatásának”). Coombs ennek ellenére munkába lépő minisztériumi tisztviselők féllégális olvasmányává vált, hogy megértsék, „hogyan is működik a rendszer”.

A kilencvenes évek slágere Európában Meyer globalizációja lett (*National Development and the World System*, 1979). Hogy miért csak most, azon önmagában is érdemes kicsit töprengeni. Bizonyára befolyásolta az Európai Közösségek, majd Unió akkora tervbe vett munkaerő-piaci egyesülése és az a folytonos vita, hogy mennyire maradjon (maradhat) az oktatásügy a tagállamok belügye. Meyer szerint ugyanis az oktatási változások legfontosabb rugója az az expanzió, amely körülbelül 1950 óta világszerte végbemege a beiskolázásban (mások, pl. a chicagói Craig adatolják, hogy ez az expanzió a világ egyes részein már több mint egy évszázada tart). Az expanzió magyarázataként Meyer és munkatársai a kulturális örökségre mutatnak rá. A generációk tovább adják oktatás iránti növekvő igényeiket, az iskola mintegye megteremtí önnön piacát, hiányt. És ez a kumulálódó iskolázási igény – amely független a helyi gazdasági és politikai rendszerektől – olyan erővel befolyásolja a döntéshozókat, hogy világszerte gyorsuló ütemben tágtíják az oktatást.

Ginsburg, úgy látszik, tud mindent – természetesen ezt is. Arra vállalkozik, hogy valamifajta rendet teremtsen az egymással feleselő vagy egymásról tudomást sem vevő elméletek közt. És közben élénk tár olyan magyarázatokat, amelyeket nemcsak itthon nem ismertünk ki, de a nemzetközi köztudatba sem emelődtek még át (pl. Green könyve az oktatási rendszerek viselkedéséről: *Predicting the Behavior of the Educational System*, 1980). Ehhez két elemzési szintet különböztet meg – a nemzetit és a nemzetek fölöttit –, és két típusba sorolja az oktatási reformok magyarázatait, egyensúlyi, illetve konfliktusos értelmezést különböztetve meg közöttük.

Az első típusú magyarázatok (az országos reformok ún. egyensúlyi magyarázatai) valahogy így hangozhatnak. Az oktatási reform a társadalom és az oktatás közti interakcióból születik meg. Első lépése a társadalmi igények megfogalmazódása, ezt az igényt a politika mintegy az oktatásügyre

szignálja ki. Az iskola szerkezetét meg kell változtatni, hogy kielégthesse az új igényt – végül a megváltozott oktatási rendszer különféle manifeszt és látens változásokat hoz magában a társadalomban.

A második típusú magyarázatok egymással konfliktusban álló társadalmi csoportok harcaként írják le az oktatásügyi reformokat. Ezek a csoportok látszólag alkalmi konfliktusba keverednek egymással; valójában azonban ellentétük tartós és megoldhatatlan (vagy ahogy marxistául mondanánk, strukturális konfliktusban állanak egymással). A jóléti államok megszületésével az alapvető konfliktusok többet már nem törnek a felszínre, hanem láthatatlanok maradnak. Kulturális és politikai küzdelmek köntösét öltik, amitől az ideológiai válság nagyobb, mint bármikor korábban a tőkés társadalmakban.

Ginsburg marxistának tartja magát, hozzá e második típusú magyarázatok közelebb állnak, mint az elsők. Csakhogy, mondja, a világszerte fölerősödő globalizáció miatt ma már mind kevésbé beszélhetünk autonóm, nemzeti oktatási rendszerekről. Ezért az oktatási reformok magyarázatához is kevés, hogy csak nemzeti szinten maradjunk. A harmadik fajta magyarázat ezért nemzetközi – jobban mondva globális – szinten írja le az egyes országok oktatási reformjait. A globalizáció világméretű jelenségei, mindenekelőtt a szakképzés parancsoló erővel változtatják egyre hasonlóbakká a régebben autonóm oktatási rendszereket. Az oktatási reform megfelelés ennek a kényszerítő erőnek. Akkor válik időszertűvé, amikor fel kell gyorsítani a fölzárkózást, vagy dokumentálni kell egy-egy ország korszerűsödését. Az ilyen magyarázatokat Ginsburg egyensúlyi értelmezéseknek tekinti, csakhogy nem egy-egy társadalom és az oktatás, hanem a nemzetközi közösség és a nemzeti oktatásügyek között.

De nem elégedett velük. Mert itt – szemben azzal, amit Meyer és munkatársai dokumentálnak, vagy amit korábban Coombs írt le az oktatásügyi világválságról – nem egyszerűen globalizáció zajlik, hanem a hatalom újraelosztása. Az oktatási reform sem egyéb, mint e hatalmi osztozkodás tükré és eredménye. A centrum nemzetgazdaságai kisajátítanak és kizsákmányolnak, a periféria országai pedig kizsákmányolódhatnak, miközben szolgálnak. Valójában – mondja Ginsburg – nem egyszerű globalizáció játszódik le világunkban, hanem az egyenlőtlenségek globálissá válása. Az oktatási reformok pedig az adott országok betagozódását segítik az új nemzetközi világrendbe. Ezt nevezi Ginsburg negyedik típusú magyarázatnak.

Ne ijedjünk meg túlzottan tőle. Nem a múlt tér vissza áramvonalasított és nemzetköziesített formában. Csak ér-

telmezési keretet kapunk ahhoz a tizenegy esettanulmányhoz, amelyek jó része a Pittsburghi Egyetem doktori programja keretében vagy ahhoz kapcsolódva készült, s amelyek oktatási reformokról számolnak be Ausztráliától Mexikóig vagy Nicaraguáig, az Elefántcsontparttól vagy Tanzániától Izraelig.

Nekünk bizonyára Darvas Péter tanulmánya a legfontosabb (*Perspectives of Educational Reform in Hungary*). Darvas, miután tájékoztatja az olvasót a hazai művelődéstörténet fő eseményeiről 1777 és 1945 között, rátér a Kádár-rendszerre, ahol bizony sok ismerőssel és ismert szállóigével (köztük egy-két máig élő politikai mítoszsal is) találkozunk. A lényeg azonban ezután következik. A szerző a szakértők és az oktatásügyi irányítók mellett új szereplőként a formálódó politikai pártokat jelöli meg.

Programjaik bemutatása talán kissé halványabbra sikeredett, mint arculatuk leírása. Nem utolsó sorban azért, mert maguk a pártok sem fogalmaztak világosan eltérő programokat (tegyük hozzá: ma sem fogalmaznak meg). Így aztán Darvas Péter sem tehet mást, mint hogy a szabad demokraták liberalizmusát állítja szembe a fórumosok nemzeti nevelésével. Sajnos – de hát ilyen az élet –, mennél aktuálisabb az ilyen politikaelemzés, annál mulékonyabb. A szerző helyesen veszi észre, hogy az MDF oktatáspolitikusai a nemzeti identitást keresték a tantervfejlesztésben. Most már csak azt kellene hozzátenni, hogy ez a centralizáció, bizony, egyáltalán nem konzervatív koalíciós sajátosság volt, hanem egyfajta „globális tendencia”. Bizony, begyűrűzött hozzánk is, bár népmívelés késve, a NAT, az implementáció, sőt a középiskola általánossá tétele formájában.

Nem véletlenül, teszi hozzá az, aki Ginsburg és Cooper záró tanulmányát is elolvassa (*Educational Reform, the State and the World Economy*). A szerzők ugyanis tanulságosan mutatnak rá, hogy napjainkban egyszerre két folyamat zajlik a nemzeti oktatási rendszerekben, két reform. Egyre hangsúlyosabbá válik az intézmények és a helyi irányítás fontossága – miközben mind kifejezettebb lesz országos szinten a centralizáció. „Ez a komplex stratégia – a felelősséget a helyi-iskolai szintre delegálni, miközben a döntéshozó hatalom a kormány szintjén összpontosul – talán azzal a törekvéssel magyarázható, hogy a reform kudarcáért az iskolákat és a helyi közösségeket lehessen vádolni.” (383. l.) Ezt nem a recenzens mondja, hanem Ginsburg.

(Ginsburg M. B. [ed.] *Understanding Educational Reform in Global Context: Economy, Ideology, and the State*. New York, London, Garland Publishing Inc., 1991.)

Kozma Tamás

ENCIKLOPÉDIA AZ OKTATÁSI RENDSZEREKRŐL

Titkos lexikon- és enciklopédia-rajongók számára (akik tehát nem nyers pillanatnyi és praktikus érdekből, nem is recenzioírás céljából ütnek fel egy-egy hasznos kézikönyvet, hanem pusztán szórakozásból szédülnek bele az ismeretek különböző mélységei és szövevényei felé elcsábító vaskos könyvekbe), tehát: sok idővel és játékos elmével rendelkező olvasóknak ajánlom elsősorban a Pergamon Press 1105 lapos kiadványát. Nem mintha nem lenne tele a könyv hasznos, praktikus és gyorsan alkalmazható ismeretekkel, hanem azért, mert ennél sokkal több is van benne. (Mint minden jó kézikönyvben, persze.)

A Hamburgi Egyetem tudós professzora, a Magyarországon is ismert és a Magyarországot is ismerő T. Neville Postlethwaite szerkesztésében immár második kiadásban megjelenő enciklopédia egy még nagyobb vállalkozásból nőtt ki. 1985-ben jelent meg először a csaknem 15 000 címszót tartalmazó, 12 kötetes nemzetközi pedagógiai nagylexikon (*The International Encyclopedia of Education*, főszerkesztői: T. N. Postlethwaite és Torsten Husén), s ennek gazdag anyagából nyerték az összehasonlító pedagógia szaktudományát, valamint a világ 159 országának oktatási rendszerét bemutató tematikus kézikönyvet, az 1988-ban *The Encyclopedia of Comparative Education and National Systems of Education* címen megjelent kötetet. Amikor a nagylexikon második, javarészt teljesen újrafirt kiadása 1994-ben megjelent, logikusnak és időszerűnek látszott a „szellemi kisöccs”, a nemzeti oktatási rendszereket bemutató kötet új kiadása.

A szerkesztők az összevethetőség valamint a különböző nagyságú és eltérő fejlettségű országok közti teljes esélyegyenlőség biztosítása érdekében a szócikkek egységes szerkezetűjára vonatkozólag részletes, kilenc oldalas eligazítást és mintaszócikket küldtek a szerzőknek, szigorú terjedelmi korlátot (60 000–65 000 szó) szabva számukra. A szerzők felkérése „hivatali úton”, az egyes országok oktatási minisztériumain keresztül történt. A gondos előkészítés ellenére sem sikerült azonban a teljeskörűséget megvalósítani; volt, ahol csak a főhatóságok nemtörődömsége, volt, ahol viszont komolyabb akadályok (polgárháborúk, országok széthullása) tornyosultak a lexikonszerkesztők elé. Így aztán az 1988-as 159 országból 1995-re már csak 152 maradt megközelíthető a szerkesztők számára. Pedig az országok száma – jórészt a mi közép- és dél-európai térségünk átrendeződéseiből ill. a volt Szovjetunió széthullásából fakadóan – még nőtt is az elmúlt időszakban. A polgárháború sújtotta délszláv térségből mégis csak Szlovénia oktatásügyéről olvashatunk. A volt szovjet tagköztársaságok mai oktatási rendszereiről a lexikon kívánalmainak megfelelő leírással csak Oroszország, Észtország, Lettország és Litvánia jelentkezik lapzártáig. Cseh-szlovákia felbomlása az oktatásügyi enciklopédia által is dokumentálhatóan simábban zajlott: az új kiadásban a Cseh Köztár-